

_Quatre cartes de Joan Sales a Ferran de Pol (Mèxic, 1947-1948)

JOSEP-VICENT GARCIA

Avui presentem quatre cartes de Joan Sales a Ferran de Pol escrites al darrer any d'exili dels dos interlocutors.¹ Són una mostra d'un extens epistolari del qual han restat 180 cartes. La primera fou de l'abril de 1947 i la darrera del 30 de setembre de 1983, ben poc abans de morir l'autor d'*Incerta glòria*.

La transcripció que he fet és fidel a l'original. Joan Sales escrivia a raig fet, amb una gran espontaneïtat, no hi ha esmenes manuscrites al text, però. He corregit poquíssimes errades tipogràfiques i he respectat la morfologia, el lèxic i la sintaxi dels originals. He unificat en cursiva els noms de les publicacions i els títols de les obres. Tots els fulls són mecanografiats —a un espai la majoria de les vegades—, amb una lletra atapeïda, deixant sense marges pràcticament el paper, que en alguns casos apareix mal conservat. Quan algun mot és il·legible en l'original, perquè està esborrada alguna lletra o trencat el paper, el reconstruïm tot indicant-ho entre claudàtors. Pel que fa a la meua anotació, he intentat situar els noms citats a les lletres, amb les seues filiacions i canvis polítics. He evitat allargar les notes dels noms més coneguts, com també fer-hi moltes referències bibliogràfiques.

Tothom sap que les cartes són textos d'ús privat i, en principi, no pensats per donar-hi cap difusió i, menys encara, per ser publicats... L'any 1982

1. Les lletres escrites pels dos interlocutors a Mèxic i conservades actualment (a l'Arxiu Ferran de Pol de la biblioteca P. Fidel Fita d'Arenys de Mar i a l'arxiu familiar de Sales-Folch) són onze (sis de Joan Sales i cinc de Ferran de Pol).

Joan Sales va escriure un text per fer de proemi a la reedició facsímil de la revista catalanomexicana *Quaderns de l'Exili*. La relectura havia produït el seu efecte i la reflexió s'hi lligava. Ara serviran també els seus mots per entendre millor les cartes que el lector llegirà, lletres tan lligades a la revista i al grup que l'editava: «Fullejant ara els *Quaderns de l'Exili* hi trobo, com és fatal, moltes coses que han perdut actualitat, d'altres que potser es presten al somriure irònic, també a moments una violència de to que ara se'm fa estranya (ara que duc damunt l'esquena una quarantena d'anys més). Crec que no vam atacar mai a ningú que no ens hagués atacat abans ell a nosaltres, es pot invocar doncs la legítima defensa almenys com a atenuant però ¿era indispensable fer-ho amb tanta violència?»²

2. Joan Sales, «Unes paraules prèvies en aquesta edició facsímil dels *Quaderns de l'Exili*», *Quaderns de l'Exili. Mèxic, 1943-1947*, Barcelona: Estudis Nacionalistes, 1982, [p. 8].

an 14 octubre 1947. Estimat Ferran: Cada vegada que rellegeix
la intenció de posar-me a contestar-la- la teva lletra, em torna
a prendre un sentiment d'estupor, que m'impedeix ~~respon-~~ respon-
dre-la. Lluny d'aclarir-me els misteris de la teva actual posició,
me'ls fa més i més espessos. L'última vegada que ens hem vist, ja
havia sortit (i ja feia temps) l'últim número dels Quaderns, i no
sols et semblava de perles, sinó que fins i tot el teu principal ar-
gument per no tornar a casa era que "només per fer els Quaderns ja
valia la pena de continuar a l'exili". Ara és tot al revés: ara ja
et sembla bé tornar cap allà, però els Quaderns sembla que et semblen
una birra. No havent sortit cap altre número, que pogués justificar
el teu canvi de parer, aquest canvi comprendràs que resulta inexplic-
cable. És evident que no tens l'obligació de donar comptes a ningú
del teu patriotisme; ni calia que m'ho ~~has~~ diguessis, ja que aquests
comptes jo no te'ls he demanats mai, ets tu que sense que ningú te'ls
demani sembla que els presentis. Tan poques ganes tinc de demanar-
te'ls, que ho deixo absolutament a la teva consciència i no te'n
parlaré més. Del teu patriotisme, jo no n'he dubtat mai.

Pel que fa al canonge Cardó, si no ho entenc malament, el que tu
voldries és que s'hagués mort i ja li haguessin dedicat algun carrer
o estàtua per reconèixer que era un gran home; es tracta només de
silenciar-le mentre és viu i passa penes i penalitats pel seu "amor a la jus-
tícia i el seu odi a la iniquitat"; el mateix que s'ha fet amb Bal-
mes, amb Torres i Bages, amb gairebé tots els grans homes del nostre
país, paral·lelament a la tàctica inversa que s'ha tingut amb els
pimargalls, lerruixos, grausjans, etc., que és de deixar-se guiar
cegament en vida i declarar-los patums després de morts. Tu mateix
per ells

saps al fàstig que ens feien les cartetes de certs "personatges" que
ens escrivien particularment animant-nos a seguir amb els "Quaderns"
i en públic deixaven entendre que no hi creien gots; i tu voldries
que féssim exactament el mateix amb el doctor Cardó. Si aquest ma-
quiavelisme de celobert hagués de tenir algun resultat benèfic per
al país, encara es podria defensar; però tots hem vist on hem anat
a parar guiats pels pamfils esquerristes. En canvi, el canonge Cla-
ris, en un segle en què els castellans eren molt més forts i els
catalans molt més febles que en el nostre, va reeixir a salvar l'au-
tonomia per gairebé tot un segle més.

Saps molt bé que jo no sóc ni he estat mai ni puc ser mai un home
"d'esquerra". Quan us vaig conèixer a tu i a en Miquel ja us vaig
dir que jo havia canviat d'idees continuament d'ençà que tinc ús de
raó, però que hi havia dues coses que no havia estat mai ni en veia
amb cor de ser mai: "catalanista" i "republicà" o "esquerrista",
perquè són dues coses que em produeixen i sempre m'han produït un
efecte irresistiblement còmic. Per tant, tot el que em dius sobre que
els "Quaderns" haurien de ser "esquerristes" resulta gratuït a més
no poder, ja que, al contrari, van néixer a l'exili per alçar la

11.14

bandera dels qui van combatre contra els espanyols no pas pe
"esquerrisme" o "catalanisme", sinó en tant que súbdits de la
catalana agredida contra un exèrcit estranger agressor. Si van
obrir els braços i les pàgines a tísners, tones i altres especimens
va ser precisament per significar que en els "Quaderns" no es feia
distincions ideològiques de cap mena, però et diré que més d'una
vegada he lamentat aquesta generositat nostra, veient que ha estat
tan poc compresa i agràida. Bé és cert que sense les cotitzacions
d'aquells tísners, els "Quaderns" no haurien pogut sortir, donada
la gasiveria dels ricatxos catalans d'Amèrica.

Si hi ha una persona al món que, a més de jo, coneixia aquestes in-
timitats "quadernàries" en tot el seu detall, ets tu, i així resulta
ridícul que te n'hagi de parlar. Recordo que en moltes ocasions, es-
tant sols, t'havia fet confiança del meu malestar, d'haver de con-
viure amb semblant gent, i de les meves ganes d'entornar-me'n a Bar-
celona, on tinc tots els meus amics, i perdre de vista tots aquests
"exiliats d'esquerra" que ara sembla que a tu et semblen una gran
gent, essent així que els atacs més virulents contra ells ets tu
qui els vas iniciar. Recordaràs que jo en principi era contrari a
atacar a ningú, per la raó que si atacàvem algun dels "exiliats
esquerristes" els hauríem d'atacar en justícia tots, ja que tots es-
tan tallats pel mateix patró, o més ben dit, n'hi ha de dues cate-
gories: els "vius", estil andreu-abelló, i els "pàmfls" estil pi-
surver, que ara ha fet un discurs dient que no es perdi la paciència
ja que Catalunya serà lliure el dia que sobre el món vingui la pau
perpetua i la justícia universal!!! Hauràs de reconèixer que atacar
l'andreu-abelló o el miquelferrer, i no atacar l'amadeu-hurtadopoulo
que és igual que ells, seria una pobra cosa.

El que trobo més absurd de tot, és que hàgim de parlar per
carta. Per carta no acabarem mai. Penso que si tinguessis un veri-
table interès en tot això, ja t'hauries presentat una tarda a Coyo-
acan a discutir; així és que dedueixo que per una raó o altra, que
jo no n'haig de fer res, s'ha refredat el teu entusiasme.

A veure si fas un cop de cap i et presentes un divendres (o
el dia que vulguis). Per carta et confesso que no m'has convençut
gens; potser de viva veu em faries sentir la part de raó que puguis
tenir.

Acabo de rebre el butlletí del "Casal Català" (comunitzant)
amb un article d'en Navarro Costabella contra els refugiats que es
dediquen a dar-se la gran vida, oblidant que això hauria de ser un
exili; els diu tifes, i declara que per culpa d'ells aquest exili
s'ha desintegrat i ja no té sentit. Penso reproduir-lo, perquè és
un testimoni més a favor del que nosaltres venim dient de fa tant
de temps (des del número 1, on tu ho deies ben clarament a l'edito-
rial) o sigui que un exili només es justifica de cara a una labor
concreta de patriotisme i lluita, de cap manera de cara exclusivam-
ent al benestar personal.

Teu

Juan Salas

1

[Coyoac]án, 14 d'octubre de 1947

Estimat Ferran:

Cada vegada que rellegeixo —am[b] la intenció de posar-me a contestar-la—³ la teva lletra, en torna a prendre un sentiment d'estupor, que m'impedeix respondre-la. Lluny d'aclarir-me els misteris de la teva actual posició, me'ls fa més i més espessos. L'última vegada que ens hem vist, ja havia sortit (i ja feia temps) l'últim número dels *Quaderns*,⁴ i no sols et semblava de perles, sinó que fins i tot el teu principal argument per no tornar a casa era que «només per fer els *Quaderns* ja valia la pena de continuar a l'exili». Ara és tot al revés: ara ja et sembla bé tornar cap allà, però els *Quaderns* sembla que et semblen una búrria. No havent sortit cap altre número, que pogués justificar el teu canvi de parer, aquest canvi comprendràs que resulta inexplicable. És evident que no tens l'obligació de donar comptes a ningú del teu patriotisme; ni calia que m'ho diguessis, ja que aquests comptes jo no te'ls he demanats mai, ets tu que sense que ningú te'ls demani sembla que els presentis. Tan poques ganes tinc de demanar-tel's, que ho deixo absolutament a la teva consciència i no te'n parlaré més. Del teu patriotisme, jo no n'he dubtat mai.

3. Aquesta carta en respon una de Ferran de Pol del 28 de setembre de 1947 en la qual es distancia dels *Quaderns de l'Exili*. Ferran hi destaca «la tendència decididament procatòlica dels darrers temps» i no vol adherir-se a «algunes idees del Canonge Cardó». Hi afegeix: «els *Quaderns* poden fer força bé al país si actuen en el terreny que fins fa poc havia tingut per seu —nacional i socialista—, que no si es confonen amb el pensament del Canonge Cardó». Sobre el final dels *Quaderns de l'Exili*, vid. Ferran de Pol, «Naixença, vida i mort dels *Quaderns de l'Exili*», *Serra d'Or*, núm. 298-299 (juliol-agost 1984), p. 23-27 i la resposta de Núria Folch de Sales, «Joan Sales i els *Quaderns de l'Exili*», *Serra d'Or*, núm. 317 (febrer 1986), p. 43-44.

4. El darrer número fou el 26, corresponent als mesos de març i abril de 1947, tingué trenta-dues pàgines i era dedicat monogràficament a les celebracions de l'entronització de la Mare de Déu de Montserrat al santuari.

Pel que fa al canonge Cardó,⁵ si no ho entenc malament, el que tu voldries és que s'hagués mort i ja li haguessin dedicat algun carrer o estàtua per reconèixer que era un gran home; es tracta només de silenciar-lo mentre és viu i passa penalitats pel seu «amor a la justícia i el seu odi a la iniquitat»; el mateix que s'ha fet amb Balmes, amb Torres i Bages,⁶ amb gairebé tots els grans homes del nostre país, paral·lelament a la tàctica inversa que s'ha tingut amb els pimargalls, lerruixos, grausjasans, etc.,⁷ que és de deixar-se guiar cegament per ells en vida i declarar-los patums després de morts. Tu mateix saps el fàstic que ens feien les cartetes de certs «personatges» que ens escrivien particularment animant-nos a seguir amb els *Quaderns* i en públic deixaven entendre que no hi creien gota; i tu voldries que féssim exactament el mateix amb el doctor Cardó! Si aquest maquiavelisme de celobert hagués de tenir algun resultat benèfic per al país, encara es podria defensar; però tots hem vist on hem anat a parar guiats pels pàmfiles esquerristes. En canvi, el canonge Clarís,⁸ en un segle en què els castellans

5. Carles Cardó i Sanjuan (Valls, 1884-Barcelona, 1958), eclesiàstic i escriptor. Es doctorà en teologia i en dret canònic. Va fundar les revistes *Paraula cristiana* i el *Bon Pastor*. S'exilià en 1936 fins 1956. Joan Sales editarà a Ariel les obres de Carles Cardó: *Càntic Nou* (1951); *L'Evangeli d'avui* (1954)... entre d'altres. L'obra que va causar més polèmica va ser l'assaig *Histoire spirituelle des Espagnes* que no es va poder publicar en català fins a 1977.

6. Jaume Balmes i Urpià (Vic, 1810-Barcelona, 1848), filòsof i teòleg i Josep Torres i Bages (Les Cabanyes, 1846-Vic, 1916), bisbe, representant del catalanisme catòlic i conservador. «[Balmes] inició, al menos en Cataluña, una línea de pensamiento católico abierto y moderado, que continuará con los obispos Morgades y Torres i Bages y, una generación más tarde, con Carles Cardó y Lluís Carreras.», Hilari Ragner, «Bicentenario de Balmes», *El País* (6 d'abril de 2010).

7. Fa referència als polítics Francesc Pi i Margall, Alejandro Lerroux i Garcia i Josep Grau i Jassans. Dels dos primers és força coneguda la seua trajectòria, del darrer no. Grau i Jassans va ser militant sindicalista, lligat a la CNT, diputat d'ERC per Barcelona i secretari de Lluís Companys. Va estar exiliat a Mèxic quan hi vivia Joan Sales.

8. Pau Clarís i Casademunt (Barcelona, 1586-1641), representant del Braç Eclesiàstic a les Corts de Barcelona, va mantenir des del principi una resistència a les pressions econòmiques i monàrquiques espanyoles (participa als anomenats «aldarulls de Vic») i als intents de castellanització de l'església catalana. Posteriorment presidirà com a diputat la Generalitat i s'enfrontarà al privat de Felip V, el comte-duc d'Olivares, pels seus nous afanys recaudatoris, el que donà lloc a la Guerra dels Segadors (1640-1652).

eren molt més forts i els catalans molt més febles que en el nostre, va reeixir a salvar l'autonomia per gairebé tot un segle més.

Saps molt bé que jo no sóc, ni he estat mai, ni puc ser mai, un home «d'esquerra». Quan us vaig conèixer a tu i a en Miquel⁹ ja us vaig dir que jo havia canviat d'idees contínuament d'ençà que tinc ús de raó, però que hi havia dues coses que no havia estat mai ni em veia amb cor de ser mai: «catalanista» i «republicà» o «esquerrista», perquè són dues coses que em produeixen i sempre m'han produït un efecte irresistiblement còmic. Per tant, tot el que em dius sobre que els *Quaderns* haurien de ser «esquerristes» resulta gratuït a més no poder, ja que, al contrari, van néixer a l'exili per alçar la bandera dels qui van combatre contra els espanyols no pas pe[l seu] «esquerrisme» o «catalanisme», sinó en tant que súbdits de la N[ació] catalana agredida contra un exèrcit estranger agressor. Si vam obrir els braços i les pàgines a tísners, tones¹⁰ i altres espècimens va ser precisament per significar que en els *Quaderns* no es feia distincions ideològiques de cap mena, però et diré que més d'una vegada he lamentat aquesta generositat nostra, veient que ha estat tan poc compresa i agraïda. Bé és cert que sense les cotitzacions d'aquells tísners, els *Quaderns* no haurien pogut sortir, donada la gasiveria dels ricatxos catalans d'Amèrica.

Si hi ha una persona al món que, a més de jo, conegui aquestes intimitats «quadernàries» en tot el seu detall, ets tu, i així, resulta ridícul que te n'hagi de parlar. Recordo que en moltes ocasions, estant sols, t'havia fet

9. Josep Maria Miquel i Vergés (Arenys de Mar, 1903 - Mèxic, 1964), amic de Ferran de Pol, escriptor (de poesia, teatre, novel·la), col·laborador habitual a la premsa, investigador de la cultura catalana de la Decadència i de la Renaixença i de la història de la Independència mexicana, fou un dels integrants del grup de *Quaderns de l'Exili*. Darrerament li han publicat les novel·les pòstumes: *Un deliri de mar* (2005) i *Giratomb de vida* (2007), ambdues a l'editorial Angle.

10. Avel·lí Artís-Gener, Tísner, i Abelard Tona i Nadalmai, tots dos van escriure a *Quaderns de l'Exili*. És coneguda la trajectòria del primer, que hi va escriure quatre articles i va publicar un capítol de *556 Brigada Mixta* en els primers números. Pel que fa a Tona (Barcelona, 1901-Tijuana, 1981), fou un destacat activista —amb participació en atemptats contra la monarquia—, d'idees socialistes, comunistes (amb diverses militàncies) va col·laborar en premsa de partit, va ser cofundador de *Pont Blau* i *Enllà* i va publicar diversos llibres de contingut històric.

confidència del meu malestar, d'haver de conviure amb semblant gent, i de les meves ganes d'entornar-me'n a Barcelona, on tinc tots els meus amics, i perdre de vista tots aquets «exiliats d'esquerra» que ara sembla que a tu et semblen una gran gent, essent així que els atacs més virulents contra ells ets tu qui els vas iniciar. Recordaràs que jo en principi era contrari a atacar a ningú, per la raó que si atacàvem algun dels «exiliats esquerristes» els hauríem d'atacar en justícia tots, ja que tots estan tallats pel mateix patró, o més ben dit, n'hi ha de dues categories: els «vius», estil andreu-abelló,¹¹ i els «pàmfls» estil pisunyer,¹² que ara ha fet un discurs dient que no es perdi la paciència ja que Catalunya serà lliure el dia que sobre el món vingui la pau perpètua i la justícia universal!!! Hauràs de reconèixer que atacar l'andreu-abelló o el miquelferrer, i no atacar l'amadeu-hurtadopoulo que és igual que ells, seria una pobra cosa.¹³

El que trobo més absurd de tot, és que hàgim de parlar per carta. Per carta no acabarem mai. Penso que si tinguessis un veritable interès en tot això, ja t'hauries presentat una tarda a Coyoacán¹⁴ a discutir; així és que

11. Josep Andreu i Abelló (Montblanc, 1906-1993), advocat i fundador i diputat d'ERC, va exiliar-se a Mèxic fins a 1948. De tornada a Catalunya va participar-hi en la política clandestina contra la dictadura i va formar part del PSC amb càrrecs electes.

12. Deu fer referència a Carles Pi Sunyer (Barcelona, 1888-Caracas, 1971), polític (diputat, ministre, conseller), economista i enginyer industrial, militant d'ERC que es va exiliar a Londres on va presidir el Consell Nacional de Catalunya (1941-1945). El Coronel Pérez Farràs li havia dirigit una carta –ja en el temps del *Full Català*– com a President en la qual s'oferia a encapçalar una unitat militar catalana, tal com van propugnar també els *Quaderns*. Des d'aquesta revista també va rebre crítiques, per exemple, l'editorial del núm. 3: «La crisi del Consell de Londres i de les Comunitats» (novembre 1943), p. 1-2.

13. Esmenta els polítics catalans d'esquerres: Miquel Ferrer (Castelldefels, 1899-Barcelona, 1990), llibreter, polític i sindicalista (amb càrrecs a la UGT), comunista militant en diversos partits, va fundar el PSC a Mèxic, va participar en diversos projectes culturals i polítics i va tornar a Catalunya a mitjans dels anys seixanta; i Amadeu Hurtado i Miró (Vilanova i la Geltrú, 1875-Barcelona, 1950) va ser polític (militant i diputat d'ERC, després d'Acció Catalana) i un important jurista. Va ser propietari de *Mirador* i *La Publicitat*. Exiliat a Perpinyà després de 1939.

14. Coyoacán era en aquell moment una població propera a la capital mexicana (des de 1950 n'és un districte). Hi vivia Joan Sales i hi havia la seu de *Quaderns de l'Exili* al carrer Colima núm. 10.

dedueixo que per una raó o altra, que jo no n'haig de fer res, s'ha refredat el teu entusiasme.

A veure si fas un cop de cap i et presentes un divendres (o el dia que vulguis). Per carta et confesso que no m'has convençut gens; potser de viva veu em faries sentir la part de raó que puguis tenir.

Acabo de rebre el butlletí del «Casal Català» (comunitzant) amb un article d'en Navarro Costabella¹⁵ contra els refugiats que es dediquen a dar-se la gran vida, oblidant que això hauria de ser un exili; els diu *tifes*,¹⁶ i declara que per culpa d'ells aquest exili s'ha desintegrat i ja no té sentit. Penso reproduir-lo, perquè és un testimoni més a favor del que nosaltres venim dient de fa tant de temps (des del número 1, on tu ho deies ben clarament a l'editorial) o sigui que un exili només es justifica de cara a una labor concreta de patriotisme i lluita, de cap manera de cara exclusivament al benestar personal.¹⁷

Teu

Joan Sales

15. Josep Navarro Costabella (Barcelona, 1898-Mèxic D.F., 1949) periodista, escriptor i polític, membre de la Lliga i, després d'ERC. Sales deu referir-se a una publicació del Casal Català, centre que agrupava alguns sectors del PSUC, de la UGT i d'ERC.

16. El subratllat és de l'autor.

17. Segons Sales, Ferran de Pol havia escrit: «Ens sembla que ja és hora de dir prou a tots els insensats que s'emparen darrera les disciplines casolanes dels partits caducs, a tots els qui es creuen patriotes perquè practiquen esplais folclòrics, a tots els qui es passen la vida entre festes i festetes i, després, es creuen, de bona fe a vegades, que són una mena d'ungits perquè, escapats de l'opressió, es van trobar en la pau de les Amèriques.», «Propòsit», *Quaderns de l'Exili*, núm. 1 (setembre 1943), p. 1.

Coyoacán, 22 d'octubre de 1947

Estimat Ferran:

Aquell guillat d'en Costa-Amic¹⁸ ara em ve amb grans presses, que vol tenir el *Canigó*¹⁹ a la venda abans de Nadal, jo que em pensava que ja no sortiria mai i m'hi havia adormit del tot. En aquella *Miscel·lània Verdaguer*²⁰ hi ha alguns articles amb detalls molt bons, quan la vaig llegir vaig pensar que n'aprofitaria molts per completar el pròleg, però com que creia que la impressió del *Canigó* anava per llarg, i tenia mandra, no vaig fer-ho aleshores, i ara t'haig de molestar demanant-te que si em pots enviar la *Miscel·lània* el mateix dia de rebre aquesta o l'endemà, perquè ja saps com és en Costa-Amic, és una dona fatal que no se li pot dir que no de res, i no hi ha manera d'enfadar-s'hi.²¹

18. Bartomeu Costa-Amic (Centelles, 1911-Mèxic, 2002), militant del POUM i editor català a Mèxic. Hi va fundar diverses editorials; en 1943 es va establir amb el seu nom B. Costa-Amic, editor-impressor. Hi va publicar una cinquantena de títols en català a les col·leccions 'Antologies Mínimes', els clàssics i la Biblioteca Catalana.

19. Jacint Verdaguer, *Canigó*, Mèxic: Edicions de la Biblioteca Catalana, [B. Costa-Amic], 1948. Aquesta edició té un extens pròleg i notes de Joan Sales i va ser editada per Costa-Amic.

20. *Miscel·lània Verdaguer, homenatge al poeta nacional de Catalunya amb motiu del centenari del seu naixement*, París: E. Ragasol, cop., 1946. La miscel·lània, una antologia de poesia i prosa de Mn. Jacint Verdaguer, fou compilada sota la direcció de Lluís Nicolau d'Olwer.

21. «Vaig demanar un préstec per editar *El Comte Arnau*, i un industrial mexicà enamorat de Catalunya em va cedir de franc tota la maquinària que pogués necessitar per a començar. Tenia un problema addicional perquè, lògicament, en el ram de les arts gràfiques no hi havia personal avesat a treballar textos en català. Llavors va ser quan va començar a col·laborar amb mi Joan Sales. Va aprendre a fer anar la linotípia i, a més a més, feia de corrector. La seva feina no es pot valorar. A ell devem la primera edició crítica del *Canigó*. Una autèntica meravella». Joan Josep Isern, «Bartomeu Costa-Amic. Els llibres catalans d'Amèrica», *Serra d'Or*, núm. 365 (maig 1990), p. 27.

Em faràs un gran servei, perquè voldria que aquest pròleg fos almenys passador, sobretot que no sembli un d'aquells pròlegs a base de vaguetats i camames i frases fetes, que el mateix van bé a Verdaguer que Nabucodonosor, o sigui com els sol fer el senyor Carner (que Déu l'hagi perdonat).

La cosa del viatge sembla que es posa molt bé ara, ja que no haurem d'esperar que el govern ens el pagui, que és el motiu que més el podia retardar; perquè les famílies respectives —Galí²² i Sales— ens envien els diners perquè viatgem com els senyors, i també diners per comprar una linotip, i fins un automòbil, però l'automòbil no serà per a mi, naturalment, sinó per al meu germà, que és qui m'avança tots aquests diners. Així i tot no volem embarcar fins haver rebut seguretats oficials que no ens han d'afusellar ni tancar a presidi, i aquestes seguretats poden trigar encara a arribar.

Amb records molt afectuosos per a l'Esyllt,

Sales

22. Raimon Galí i Herrera (Barcelona, 1917-2005), un dels participants actius de *Quaderns de l'Exili*. A Barcelona havia format part de l'Escola de Guerra de la Generalitat. De formació humanista va estudiar antropologia a Mèxic i va col·laborar amb Pere Bosch Gimpera. Quan torna a Catalunya en 1948 es convertí en un dels mentors de CC (Crist Catalunya) i de l'Acadèmia de la Llengua Catalana de la Congregació Mariana. Va publicar diversos llibres de temàtica històrica i militar.

3

Coyoacán, 2 de maig de 1948.

Estimats Eyllt i Lluís:

En Galí em va dir que havíeu canviat d'adreça, però no sé la nova, i en Miquel m'ha dit que escrivint-vos a la vella també rebreu la carta, perquè teniu avisat el carter. Així és que provo a veure si aquesta us arriba.

L'Ametlla²³ i en Galí ja són a Barcelona, i nosaltres embarcarem el 28 d'aquest mes a Veracruz en el vapor «Magallanes» que ens durà a Bilbao des d'on per tren pensem arribar a casa mitjans de juny. Ara mateix he enllestit la feinada d'empaquetar tots els *Fulls* i *Quaderns*²⁴ a diverses adreces d'Andorra i Rosselló, on pensem anar amb en Galí sota pretext d'excursions i així confiem entrar-ne algunes col·leccions completes a Catalunya. Ens han dit que vosaltres també penseu embarcar cap allà; també ens han dit que espereu un nou Ferran; inútil dir com ens agradaria que ens confirméssiu aquestes dues bones notícies.²⁵

Et tinc aquí alguns llibres teus: els *Orígenes de la novela* de Menéndez i Pelayo, i potser algun altre. El teu exemplar d'en Màrius encara no el tinc, perquè encara els estan acabant de relligar, i vaig deixar per al final (perquè no els barregeassin amb els exemplars corrents) els exemplars millors.²⁶ M'agradaria que vinguessiu a Coyoacán a passar un dia, o un

23. Josep Maria Ametlla i Peris (Figueres, 1918-Barcelona, 1999), advocat, fill de Claudi Ametlla, fou un dels integrants del grup dels *Quaderns*. D'idees socialistes, fou el primer alcalde democràtic de Figueres després de la dictadura franquista. Només va ser-ho en 1979 perquè va dimitir per discrepàncies amb el PSC.

24. Fa referència a les revistes catalanomexicanes *Full Català* (1941-1942) i *Quaderns de l'Exili* (1943-1947).

25. Lluís Ferran de Pol i Eyllt Thomas Lawrence tingueren una filla, Maria Elvina, que va nàixer a Arenys de Mar el dia el 12 de setembre de 1948.

26. Les *Poesies de Màrius Torres* (1947), a cura de Joan Sales, fou l'únic llibre que van publicar els *Quaderns de l'Exili* amb el mecenatge pòstum de Francesc Cambó.

parell de dies, o els que volguéssiu, i canviariem impressions i us podríeu endur aquests llibres. Si ho feu, recordeu-vos de portar-me el del doctor Cardó, perquè no en tinc d'altre i a més està dedicat. Algun altre llibre nostre que tinguéssiu també us agrairia molt que el portéssiu —si veniu— o me l'enviéssiu per correu; em penso que teniu un Pascal.

Si no poguéssiu venir, escriviu-me dient-me la vostra adreça segura d'ara per enviar-vos tot això per correu. Havíem pensat d'anar a passar a Cuernavaca uns dies, amb uns diners que em van donar per la liquidació de la impremta, però tots aquells diners han volat en gran part per pagar les despeses d'aquest correu extraordinari dels *Quaderns* que hem hagut de fer a cuita-corrents i que ha pujat diversos centenars de pesos. De forma que no podem anar a Cuernavaca, perquè tot són estretors de diners i maldecaps.

Sobretot iescriviu-nos! Fa una eternitat que no sabem res de vosaltres directament. Nosaltres estem molt animats; em fa una il·lusió enorme perdre de vista aquest exili de mal somni. Vaig estar xerrant amb en Miquel, que està desinflatíssim; ja no creu, no sols en el destí polític de Catalunya, sinó ni tan sols en «la llengua»; diu que no és prou dúctil per a ser mitjà d'una literatura moderna!!! M'ho va dir textualment. Ves on han anat a parar aquests de «la llengua».

A Catalunya, en canvi, sembla que l'ambient és força estimulant; almenys així ho fa creure les primeres impressions que n'hem rebut d'en Galí.

Una bona abraçada i a veure si us deixeu veure,

Sales

Ja a Catalunya va tornar a editar-les tres vegades més, fins a la 4a edició (Barcelona: Ariel, 1964) amb noves aportacions i una biografia del poeta de Joan Sales i el «Prefaci a la 2a edició» de Carles Cardó.

rels/2010

St. Lluís Ferran de Pol, Humboldt 24, Cuernavaca.
Coyoacan 23 de juny 1948.

11.1.8

Estimats Emyllt i Lluís: Demà ens en anem a Veracruz, començant un que entre variades i complicades etapes durarà prop d'un mes. De Bilbao, ribarem cap al dia 19 o 20 de juliol, ens en anirem directament a Vallclara passar l'estiu, perquè així no ha disposat la meua mare, que diu que en mar un repòs després de tantes peripecies i calamitats, i jo no dic pas que no. forma que si d'aquí a un mes encara no haguéssiu marxat, escriviu-me a Joan Sales, Vallclara (Tarragona). No deixeu de donar-me notícies vostres i de l'reu. La teua última carta en va agradar molt, ja que hi dones una raó del teu apartament del grup que no involucra un apartament ideològic, per la qual és legítim suposar possible un retorn. M'agrada molt saber que treballes interessantment; ja saps que sempre he tingut interès que continuessis les coses comentes, sobretot l'Ebre i el Guimerà. Crec que les circumstàncies actuals ens acompanyen a tornar a les tàctiques dels homes de la Renaixença, i entre aquestes tàctiques figura molt en primer lloc la literatura; de forma que crec molt útil la feina com la que t'emprens, a condició de fer-la a Catalunya, que ja és el que proposes. No crec, de totes maneres, que la solitud per dur a terme una obra així hagi de ser rigorosament absoluta; et diré fins i tot que si massa distinge perjudica, massa encaparrament també; totes les masses fan mal. Però comprendo que després de tots aquests anys d'anar barrejats (guerra i exili) amb tanta gent amb qui no es té gaire en comú, t'hagin fet sentir una necessitat molt aguda de reposar aïllant-te, i no cal dir que respecto completament aquesta decisió, només que em reservo el dret, per a quan serem a Catalunya, d'intentar reestablir un contacte per als fins comuns que haurem de perseguir. En Galí segueix d'orientar-nos en les seves cartes impressions molt optimistes de l'estat general del país, de forma que me'n vaig ple d'il·lusions i d'esperances (no pas immediates, és clar). El doctor Cardó, en la seva darrera lletra, em diu que després de la lectura íntegra de les poesies d'en Marius el té "el primer poeta que ha donat fins ara la llengua catalana". En Joan Coromines m'escriviu des de Xicago en termes semblants. No cal que et digui la satisfacció que em fa veure compartit el meu punt de vista per gent de tanta intel·ligència i preparació. Contrasta això amb la indiferència amb què han rebut el llibre els "refugiats" de Mèxic. Realment es veu que devien ser el pitjor de cada casa, encarregats d'interessar-se per les coses que les pel·lícules i els pel·lícules.

La consigna nostra de retorn a Catalunya s'ha escampat prodigiosament, i són molts i molts els qui van fent les malèties i preparant-se per fer una fraternal i descomunal botifarra a les Amèriques i als genis incompresos de la política i la "cultura" que s'hi passen quedant rereplejant tota la resta de la seva vida. Una bona abraçada a tots dos, o millor dit a tots tres, del vostre

Sales

Escriviu-me a Vallclara, si abans no heu guillat. Però si guilleu escriviu-me de totes maneres dient-me la vostra adreça.

Carta de Joan Sales a Ferran de Pol, Coyoacán, 23 de juny de 1948
(Arxiu Ferran de Pol-E. T. Lawrence, Biblioteca P. Fidel Fita, Arenys de Mar)

4

Sr. Lluís Ferran de Pol

Humboldt 24

Cuernavaca

Coyoacán, 23 de juny 1948.

Estimats ESYLLT i Lluís:

Demà ens en anem a Veracruz, començant un v[iatge] que entre variades i complicades etapes durarà prop d'un mes. De Bilbao, o[n ar]ribarem cap al dia 19 o 20 de juliol, ens en anirem directament a Vallclara [a] passar l'estiu,²⁷ perquè així ho ha disposat la meua mare, que diu que em mer[eixo] un repòs després de tantes peripècies i calamitats, i jo no dic pas que no. [De] forma que si d'aquí a un mes encara no haguéssiu marxat, escriviu-me a: Joan Sales, Vallclara (Tarragona). No deixeu de donar-me notícies vostres i de l'h[eu]reu.²⁸ La teua última carta em va agradar molt, ja que hi dones una raó del teu apartament del grup que no involucra un apartament ideològic, per la qual co[sa] és legítim suposar possible un retorn.²⁹ M'agrada molt saber que treballes inte[n]sament; ja saps que

27. Joan Sales va estiuajar en la seua infància i joventut a Vallclara d'on provenia la família paterna. Hi ha la casa pairal i la hisenda dels Sales –abans Masades de Segura, abans Boquers– tots avantpassats de Joan Sales. Durant la infància i l'adolescència hi faria llargues estades, que el marcarien arrels fondes.

28. Lluís Ferran de Pol i la seua dona ESYLLT T. Lawrence tornaren també a Catalunya aquell mateix estiu. L'escriptor va esperar al Rosselló el permís d'entrada mentre a Arenys de Mar naix la seua filla.

29. Ferran de Pol va escriure en la carta del 12 de juny de 1948: «Els meus plans de futur crec que es reduiran a una intensificació de la meua manera de viure actual:

sempre he tingut interès que continuessis les coses comen[ça]des, sobretot l'*Ebre*³⁰ i el Guimerà.³¹ Crec que les circumstàncies actuals ens aco[n]sellien tornar a les tàctiques dels homes de la Renaixença, i entre aquestes t[à]ctiques figura molt en primer lloc la literatura, de forma que crec molt útil [una] feina com la que t'[e]mprens, a condició de fer-la a Catalunya, que ja és el que proposes. No crec, de totes maneres, que la solitud per dur a terme una obra així hagi de ser rigorosament absoluta; et diré fins i tot que si massa distra[cció] perjudica, massa encaparrament també; totes les masses fan mal. Però comprenc que després de tots aquests anys d'anar barrejats (guerra i exili) amb tanta g[ent] amb qui no es té gaire en comú, t'hagin fet sentir una necessitat molt aguda d[e] reposar aïllant-te, i no cal dir que respecto completament aquesta decisió, nom[és] que em reservo el dret, per a quan serem a Catalunya, d'intentar restablir un contacte per als fins comuns que haurem de perseguir. En Galí segueix donant-ne en les seves cartes impressions molt optimistes de l'estat general del país, de forma que me'n vaig ple d'il·lusions i d'esperances (no pas immediates, és clar). El doctor Cardó, en la seva darrera lletra, em diu que després de la lectura íntegra de les poesies d'en Màrius el té «pel primer poeta que ha

soledat i treball. Ara sí que treballo de debò i estic força content. No em sedueix la perspectiva de tornar a treballar en grup, sigui quin sigui.. En dimitir dels *Quaderns* ja ho preveia, però ara estic més resolt que mai a estar sol. De totes maneres us desitjo, a tu i al Galí, un bon èxit en les coses que emprengueu.» (Arxiu Sales-Folch, Barcelona).

30. Sobre l'experiència de l'últim any de la guerra, Ferran de Pol intentà escriure, contemporàniament o anys després, diversos projectes narratius o memorialístics. A l'arxiu de l'escriptor hi ha dues carpetes amb els títols de *Batalla Ebre* i *L'afusellament del passat* que contenen fitxes argumentals de la història, fulls mecanografiats amb inici de narracions i tota classe de materials complementaris (fotos, documentació original o fotocopiada, etc.) Tanmateix en l'esquema argumental de *Batalla Ebre* que va fer l'escriptor no hi ha cap referència a la determinant batalla i *L'afusellament del passat* se situa a Arenys de Mar i els primers moments revolucionaris que viu la vila en 1936.

31. El dia 5 de juliol del 1948, Lluís Ferran de Pol era examinat per obtenir el grau de «Maestro en Letras» per la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Mèxic. El títol del treball era «Notas para un estudio sobre Ángel Guimerá» i en va ser el seu darrer al país centreamericà. Deu dies després, ell i Esyllt marxaven cap a Catalunya. Va ser publicat per la Facultat de Filosofía y Letras de la Universidad Nacional Autónoma de México aquell any 1948.

donat fins ar[a] la llengua catalana». En Joan Coromines m'escriu des de Xicago³² en termes semblants. No cal que et digui la satisfacció que em fa veure compartit el meu punt de vista per gent de tanta intel·ligència i preparació. Contrasta això amb la indiferència amb què han rebut el llibre els «refugiats» de Mèxic. Realment es veu que devien ser el pitjor de cada casa, incapaços d'interessar-se per res més que les pel·lícules i els pel·lícules.

La consigna nostra de retorn a Catalunya s'ha escampat prodigiosament, i són molts i molts els qui van fent les maletes i preparant-se per fer una fraternal i descomunal botifarra a les Amèriques i als genis incompresos de la política i la «cultura» que s'hi pensen quedar repapiejant tota la resta de la seva vida.

Una bona abraçada a tots dos, o millor dit a tots tres, del vostre
Sales.

[P.S.] Escriviu-me a Vallclara, si abans no heu guillat. Però si guilleu escriviu-me de totes maneres dient-me la vostra adreça.

32. Des de 1948 el filòleg Joan Coromines va ser professor de la Universitat de Xicago fins a la jubilació a l'octubre de 1967. La carta que li va enviar ha estat editada en *Epistolari Joan Coromines & Joan Sales*, a cura de J. Ferrer i J. Pujades, pròleg d'Albert Manent, Barcelona: Curial, 2003, p. 73-74.